

МУЗЕЙ ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА В ЖИТОМИРІ: 50 РОКІВ ІСТОРІЇ

У статті досліджується історія створення та 50-річного функціонування Літературно-меморіального музею В. Г. Короленка у місті Житомирі, подається короткий опис експозиції, а також розповідається про людей, причетних до історії музею – як осередку культурного життя міста.

Ключові слова: Житомир, Короленко, музей, будинок, Лісневська, Мороз, експозиція, гості.

The article examines the history of the creation and 50-year operation of the V. G. Korolenko Memorial Literary Museum in the city of Zhytomyr, provides a brief description of the exposition, and also tells about the people involved in the history of the museum as a center of the cultural life of the city.

Keywords: Zhytomyr, Korolenko, museum, building, Lisnevska, Moroz, exposition, guests.

Літературно-меморіальний музей Володимира Короленка у липні 2023 року відзначив свій 50-літній ювілей. Він був відкритий 27 липня 1973 року – до 120-річчя з дня народження видатного письменника. Музей знаходиться в історичній частині Житомира, неподалік центру.

Родина Короленків мешкала у Житомирі в 1849–1866 роках. Будинок, у якому проживала сім'я, був флігелем домовласниці Коляновської, який вона здавала в оренду. Про житомирське помешкання письменник дуже тепло згадував в автобіографічній повісті «Історія мого сучасника»: «Наш флігель стояв у глибині двору, примкнувши з однієї сторони до кам'яниці, а з іншої – до густого саду... Той будинок, в якому, здавалось, ми жили завжди, був розташований у вузькому провулку, що вибігав на невеличку площу. До неї сходились декілька вулиць; дві з них вели до кладовищ» (Короленко, 1976, с. 39-40). Далі письменник більш точно вказує, що одна вулиця закінчувалася православним кладовищем (нині Російське або Вільське), а інша, яка «круто звертала біля нашого провулку вліво» – вела до католицького та лютеранського кладовищ.

Незадовго перед 100-річчям з дня народження письменника, яке відзначалося у липні 1953 року, розташування історичного будинку Короленків вирішив дослідити директор Житомирського краєзнавчого музею Василь Місяць. Опираючись на спогади письменника, а також на архівні документи та карти Житомира, він на початку 1950-х років здійснив краєзнавчу розвідку, намагаючись відшукати історичний будинок. Опитавши мешканців та власників садиб, які стояли на

Глухому провулку, В. Місяць встановив, як саме розміщалися у провулку будинки. У липні 1953 року директор музею опублікував інформацію про свою знахідку в обласній газеті «Радянська Житомирщина» (Місяць, 1953, с. 3).

Після того, як було знайдено «будинок Короленка», у 1953 році до 100-літнього ювілею письменника на фасаді було встановлено меморіальну дошку. В той час у будинку проживало декілька сімей.

Згідно з краєзнавчою довідкою 1970 року дім описується так: «Будинок одноповерховий, дерев'яний, обкладений цеглою. Збудований у 40-х роках XIX ст. Загальний розмір будинку 21,8x10,2 м, висота стелі 3,40 м. Загальна площа приміщення 126,4 м². Станом на 1970 рік у будинку мешкає сім сімей, усього – 20 людей. У будинку 8 кімнат, прибудовано додатково ще 3 кімнати (площею 26,6 м²), які при реконструкції необхідно знести» (Бовкун, 2023, с. 9).

На початку 1973 року на рівні міської влади Житомира було прийнято рішення про організацію музею Володимира Короленка до 120-річчя з дня його народження, яке припадало на 27 липня 1973 року. На реконструкцію будівлі під Літературно-меморіальний музей та побудову експозиції було виділено вкрай малу частину часу – лише п'ять з половиною місяців.

Усіх мешканців переселили у новозбудовані квартири навколишнього мікрорайону, а прибудови були знесені. Для майбутнього музею були замовлені та виготовлені нові дерев'яні вікна і двері, різьблений ганок з дерев'яними сходами та лава, яку поставили неподалік входу. Навколо будинку спиляли зайві дерева, розбили квітники з різноманітними квітами. В середині приміщення було зроблене необхідне перепланування: зали для експозиції, невеликий кабінет для наукових співробітників, гардероб, санвузол. Під час будівництва музею міські старожили з радістю ділилися своїми антикварними речами, які могли послужити пам'яті Короленка. При побудові експозиції були використані принесені ними дерев'яні рами для картин з різьбленням, карнизи, підставки для квітів і книг, газетниця та інші антикварні речі (Бовкун, 2023, с. 7).

Експозицію музею було створено за хронологічним принципом. Вона займає сім залів. Ще з вестибюлю починається знайомство з епохою письменника. У світлі старовинного абажуру відвідувачі бачать на полотні портрет Володимира Короленка (копія роботи Іллі Рєпіна, створена житомирським художником Григорієм Побиванцем). Полотно вставлене в старовинну дерев'яну раму, вкриту сусальним золотом (Бовкун, 2023, с. 11).

Перша зала відтворює житомирський період життя Володимира Короленка, знайомить із життям його родини, показує побут

житомир'ян минулої епохи. Зал прикрашають старовинні меблі, фотографії членів сім'ї, листівки з видами колишнього Житомира, гравюри з зображенням тогочасного міста.

Друга зала представляє життя родини у Рівному. Тут розташовані зображення загального вигляду гімназії, портрет улюбленого учителя словесності, гравюра з загальним виглядом міста. Окрему частину зали займає діорама «Діти підземелля» (автори Юрій Бірюков, Юрій Каргаполов). Її доповнюють ілюстрації до повісті «Діти підземелля» (автор Юрій Непринцев), кожна з яких підсвічуються для створення кращого ефекту.

У третій залі показано студентський період у житті письменника, який обірвався через заслання до Сибіру та Якутії.

У четвертій залі презентується 10-літній період творчості та громадської діяльності письменника у Нижньому Новгороді. Зала виглядає як вітальня, доповнена великим обіднім столом, віденськими стільцям, меморіальним посудом. Зібрано документи та свідчення участі письменника у Мултанському процесі, подоланні голоду 1892–1893 рр., подорожі до Америки.

П'ята зала відтворює життя родини Короленка у Полтаві. В ній зібрані документи та література, пов'язані з його полтавською діяльністю, участю у Справі Бейліса, зустрічами з українськими письменниками. Представлено перше зібрання творів Володимира Короленка, відтворено куточок його робочого кабінету. В цій залі відбуваються літературно-музичні вечори, творчі зустрічі, краєзнавчі зібрання, виступи гостей музею.

У шостій залі діє постійна виставка акварельних робіт за творами Володимира Короленка учнів Житомирської художньої школи. Під скляною вітриною експонуються книги письменника, перекладені різними мовами світу та диплом про присвоєння Володимирі Короленку Єврейською радою України почесного звання «Праведник України».

У сьомій залі експонуються сучасні видання книг житомирських письменників, а також продукція промислових підприємств Житомирщини, яка випускалася до ювілеїв Короленка.

Першу експозицію Літературно-меморіального музею В. Г. Короленка створила Фіра Геннадіївна Лісневська (7.04.1931–18.02.2007). За її безпосередньою участю були створені музеї Партизанської слави у селі Словечному, перша експозиція музею С. П. Корольова в Житомирі, музейна кімната Миколи Шпака у селі Липках на Попільнянщині, музейні кімнати на підприємствах Житомира (Бовкун, 2021, с. 10). Але основною справою Ф. Лісневської стало створення музею Володимира Короленка у Житомирі.

Для втілення творчих і мистецьких задумів у побудові експозиції була запрошена група талановитих житомирських художників – Володимир Єлисеєв і брати Віктор та Анатолій Шахраї. Вони створили план художнього оформлення музею, а потім зробили монтаж усієї експозиції. Художники створили ряд гравюр із колишнім зображенням міст, у яких в різний час проживав Володимир Короленко. Окремі музейні замовлення створювали такі відомі художники як Борис Портной (вітраж з підсвічуванням, на якому зображений Володимир Короленко у період арештів та політичного заслання, ілюстрація до оповідання «Вночі»), Григорій Побиванець (копія портрету В. Г. Короленка роботи Іллі Рєпіна, портрет В. Короленка у молоді роки). До 125-річчя з дня народження Володимира Короленка для доповнення експозиції завідувача музеєм запросила художників Юрія Бірюкова та Юрія Каргаполова. Вони стали авторами діорами «Діти підземелля». Над оформленням музею трудилися і знані житомирські скульптори. Володимир Нечуйвітер виготовив барельєф Короленка для останньої зали експозиції, а його колега Дмитро Красняк став автором пам'ятної дошки з барельєфом письменника.

Урочисте відкриття Літературно-меморіального музею В. Г. Короленка відбулося в день 120-річного ювілею письменника 27 липня 1973 року. На мітингу з нагоди відкриття музею виступили голова Житомирського міськвиконкому Я. Ткачук, робітник заводу «Автозапчастина» В. Войтюк, письменник В. Канівець, доцент Житомирського педінституту С. Радчук-Павленко, робітниця Житомирської панчішної фабрики Г. Березникова (Лев, 1973, с. 4). Того ж дня, 27 липня 1973 року, у Житомирі було відкрито пам'ятник Володимиру Короленку. Його встановили перед школою №6, котра отримала його ім'я. Автори пам'ятника: київський скульптор В. Вінайкін та житомирський архітектор М. Іванчук.

Перший науковий колектив музею: Лісневська Фіра Геннадіївна (працювала завідуючою у 1973–1986 роках), Щербакова Віра Дмитрівна – старший науковий співробітник, Міллер Анна Анатоліївна – молодший науковий співробітник (Бовкун, 2023, с. 16).

У 1978 році було видано перший путівник по музею (автор Ф. Лісневська). У 1980-х роках були розроблені такі теми екскурсій: «Життя та творчість В. Г. Короленка (оглядова по експозиції)»; «В. Г. Короленко і Україна»; «В. Г. Короленко і Житомир»; «Повість В. Г. Короленка «Діти підземелля».

У 1986 році завідуючою музеєм стала Віра Дмитрівна Мороз (Щербакова). Рішенням ЮНЕСКО 2003 рік був оголошений роком Володимира Короленка. Президент України Леонід Кучма видав розпорядження про вшанування пам'яті В. Г. Короленка з нагоди його

ювілею – 150 річчя з дня народження. Було створено організаційний комітет з підготовки та проведення заходів. У Житомирі ювілейні урочистості проходили у приміщенні обласної філармонії. У музеї письменника проходили наукові конференції, у пресі опубліковано статті на тему його життя та творчості, були організовані виставки, короленківські читання. Учні житомирських шкіл брали участь у конкурсі на написання кращого твору на тему оповідань письменника. Було видано другий путівник «Літературно-меморіальний музей В. Г. Короленка в Житомирі» (автор – Віра Мороз).

У 2013 році, до 160-річного ювілею Володимира Короленка, до музею завітали представники влади міста, науковці, краєзнавці, студенти та викладачі вузів. Співробітники Укрпошти на подвір'ї музею здійснили спецпогашення поштової марки, присвяченої Володимиру Короленку та ювілейних поштових конвертів.

В 2014 році було видано третій путівник по музею «Творчість його поза часом» з кольоровими ілюстраціями (автор – Віра Мороз), а також створено кольорову пересувну виставку «В. Г. Короленко: сторінки життя» для експонування поза музеєм (Мороз, 2014, с. 19).

З перших днів існування музею В. Г. Короленка його відвідують люди з різних міст і країн. Поміж відвідувачів були й відомі особистості, а також нащадки письменника. На запрошення керівників Житомира у 1978 році в музеї побувала правнучка Короленка – Олена Вікторівна Іванова. Онучка Володимира Короленка Софія Костянтинівна Ляхович приїздила до музею у 1984 році.

За 50-річну історію музею тут виступали артисти Житомирського драматичного театру ім. І. Кочерги, житомирський бандурист Микола Нечипоренко, поет Іван Сльота, поет і бард Володимир Шинкарук, гітарист Олександр Ходаківський, житомирський поет і журналіст Валентин Грабовський, нащадок поета-гумориста Степана Руданського лікар Олексій Боржковський, дитячий письменник Микола Яненко, донька житомирського поета Наталія Клименко та багато інших відомих особистостей (Бовкун, 2023, с. 23).

Серед знаменитих відвідувачів музею – космонавт Віталій Севастьянов, директор музею Костянтина Цюлковського в Калузі, онук видатного вченого Олексій Костін, один з основоположників практичної космонавтики академік Борис Раушенбах. З музеєм підтримував контакти Ісак Марієнбах з Полтави, який ще підлітком пам'ятав Володимира Короленка. Він переписувався з Фірою Геннадіївною, надіслав до музею рідкісні видання про письменника авторства доньки Софії Короленко («Книга про батька», «Десять років у провінції»), на яких зробив дарчий напис. Приїздив до музею Петро Тронько (доктор історичних наук, професор, заступник голови Ради Міністрів УРСР), вишивальниця, Герой України Віра Роїк, відомий співак, народний артист України Павло Дворський.

Короленком захоплювався відомий житомирський перекладач і поет Борис Тен, який не раз писав про письменника в обласній пресі. Після відкриття музею він одразу побував тут, щоб оглянути експозицію. У 1985 році музей відвідав видатний український письменник Олесь Гончар. На титульному листі своєї книги, подарованої музею, він написав: «Короленка любимо сьогодні, люди майбутнього любитимуть його ще більше».

На екскурсіях в музеї Володимира Короленка бували відомі житомирські поети ті письменники, викладачі та учні музичних шкіл, приїздили делегації з інших міст.

У музеї постійно проводиться науково-фондова та пошукова робота: поповнюються фонди, триває обмін досвідом з Полтавським музеєм В. Г. Короленка, формується колекція книг письменників-земляків, є багато екземплярів з дарчими написами. Діє окрема програма для малюків-дошкільнят «Мої перші книжки», проводяться квести з учнями шкіл, проходять виставки, до яких залучаються вихованці позашкільних закладів. Триває співпраця з Житомирською художньою школою ім. Віктора Шкуринського та музичною школою №2 ім. Святослава Ріхтера.

Наукові співробітники постійно досліджують теми, які стосуються особистості Володимира Короленка, а також краєзнавства, виступають на музейних та краєзнавчих конференціях, проходять навчання на курсах підвищення кваліфікації. З кінця 2023 року колектив музею працює над реекспозицією. Приміщення музею потребує ремонту та оновлення.

До 170-річчя з дня народження В. Короленка та 50-річчя діяльності музею було видано книгу «Дім, в якому, здавалося, ми жили завжди...» Музею В. Г. Короленка в Житомирі – 50 років» (автор – наукова співробітниця музею Оксана Бовкун).

Музей Володимира Короленка у Житомирі за час свого існування став місцем культурного спілкування. У музеї з моменту створення проходять літературно-музичні вечори з нагоди святкових дат чи подій, зустрічі у літературній вітальні музею з письменниками, поетами, музикантами, творчими особистостями. Музей вже багато років поспіль приваблює краєзнавців та дослідників історії Житомира як місце культурного спілкування і любові до рідного краю.

Джерела та література

1. Місяць В. Будинок, в якому народився В. Короленко. *Радянська Житомирщина*. 1953. 27 липня.
2. Бовкун О. «Дім, в якому, здавалося, ми жили завжди...» Музею В. Г. Короленка в Житомирі – 50 років. Житомир: Вид. О. О. Євенок. 2023. 44 с.
3. Бовкун О. Дім, де народився письменник. *Житомирщина*. 2023. 28 липня.

4. Бовкун С. Життя, присвячене музейній справі. *Житомирищина*. 2021. 27 квітня.
5. Лев С. Великому письменнику-демократу. *Радянська Житомирищина*. 1973. 29 липня.
6. Мороз В. Творчість його – поза часом. Житомир: Видавець Марина Косенко. 2014. 24 с.

УДК 811.161.2.:821.161..1.09 «18/19»(092)КОРОЛЕНКО

Ольга Вечерок
(Полтава)

СТАТТЯ В. Г. КОРОЛЕНКА НА ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У пропонуваній роботі розглядається стаття В. Г. Короленка «Котляревський і Мазепа», присвячена відкриттю пам'ятника Котляревському у Полтаві. У ній Короленко, згадуючи ганебний випадок заборони української мови полтавським міським головою під час проголошення урочистих промов, порушує проблему принизливого становища української мови в Російській імперії порівняно з Австро-Угорщиною і вимагає повернення мови Котляревського і Шевченка на її батьківщину.

Ключові слова: українська мова, Короленко, Котляревський, Шевченко, Полтава, пам'ятник.

The proposed work explores V. G. Korolenko's article «Kotlyarevsky and Mazepa», dedicated to the opening of the monument to Kotlyarevsky in Poltava. Korolenko, recalling the shameful case of the banning of the Ukrainian language by the mayor of Poltava during a ceremonial speech, raises the issue of the humiliating position of the Ukrainian language in the Russian Empire compared to Austria-Hungary and demands the return of the language of Kotlyarevsky and Shevchenko to its homeland.

Keywords: Ukrainian language, Korolenko, Kotlyarevskyi, Shevchenko, Poltava, monument.

Володимир Короленко, більш відомий як письменник, хоча за життя він був також авторитетним правозахисником, обрав для себе нелегкий шлях громадського діяча – бути в опозиції до будь-якої влади, через що за життя зазнавав постійних утисків і переслідувань з боку влади, переважно імперської, оскільки більша частина його життя припадає на імперський період. Але й після смерті, у радянський період, не всі його твори побачили світ. Це стосується не лише опозиційних до комуністичної влади «Листів до Луначарського», а також «Листів з Полтави», спрямованих проти денікінської влади, та його щоденників 1918–1921 рр. Сьогодні його постать знову викликає чималу полеміку, і серед оцінок його особистості і творчості, на жаль, зустрічаються й негативні. На нашу думку, це свідчить про недостатню обізнаність